

Hyvinvointi, arvot ja aluetutkimus

HARRI NURMIO

Hyvinvointisuuntautunut aluetutkimus on rohkeaa tutkimusta. Siinä uskaltaudutaan etsimään vastauksia kysymyksiin, joita ennen ei edes uskallettu kysyä. Hyvinvointitutkijat pyrkivät sellaiseen aluetutkimukseen ja -suunnitteluun, jolla voitaisiin edistää ihmisten hyvinvointia laajasti ymmärrettyinä. Niin laajasti, että hyvinvointi tarkoittaisi sellaista elämää, jota viettävillä ihmisillä olisi riittävä elintaso, mutta he olisivat vielä lisäksi onnellisia.

Hyvinvointisuuntautuneen aluetutkimuksen teoriaperustan kehittäminen on viime vuosina ollut yksi keskeisimmistä aluetieteellisen tutkimuksen painopistealoista. Vähitellen empiirisistä elintaso- ja kehittyneisyystutkimuksista on edetty teoreettiseen perustutkimukseen, jonka tavoitteena on aikaisempaa syvällisemmän hyvinvointikäsitteen luominen.

Uusin osoitus hyvinvointinäkökulmaa painottavan aluetieteen etenemisestä on Jorma Kuitusen lisensiaattityön yhteenveto »*Hyvinvointitavoite, aluetutkimus ja alueellinen kehittäminen. Kohti hyvinvointisuuntautunutta aluetutkimusta*» (Tampereen yliopisto. Aluetiede. Tutkimuksia Sarja B 41/86, 50 s.)

Tutkimuksessaan Kuitunen kokoaa yhteen ja kehittää edelleen aikaisemmissa töissään tekemiään huomioita siitä, millaista hyvinvointisuuntautunut aluetutkimus voisi olla ja mitä sen tulisi pitää sisällään. Kuitunen pohtii erityisesti tutkimuksen suhdetta alueelliseen

kehittämiseen. Näin Kuitusen työ on luonteeltaan eräänlainen tutkimusohjelma, jonka kunnianhimoisena tavoitteena on edistää sellaista tutkimusta ja suunnittelua, joka puolestaan edistäisi ihmisten hyvinvointia, hyvää elämää ja onnellisuutta.

Kohti kriittistä hyvinvointinäkemystä

Kuitunen pohtii tähänastista aluetutkimusta Johan Galtungin (1977) tiedeanalyysin pohjalta.

Galtungin kolmijaon pohjalta Kuitunen jakaa aluetutkimuksen kolmeen ryhmään: 1) empiristiseen itseensä sulkeutuneeseen aluetutkimukseen, 2) konstruktivistiseen, väline-suuntautuneeseen aluetutkimukseen ja 3) hyvinvointisuuntautuneeseen, kriittiseen aluetutkimukseen.

Empiristisessä aluetutkimuksessa keskitytään selvittämään peruskysymystä »miten asiat ovat» eli tutkitaan yhteiskunnan aluerakennetta ja sen muutoslogiikkaa. Tutkimuksen kohteena ovat siis tosiasiat, joita ymmärretään alueellisen muutoksen teorian avulla.

Myös tässä tarvitaan Kuitusen mukaan hyvinvointinäkökulmaa. Ilman kattavaa hyvinvointikäsitteistöä ja aluerakenteen ja sen muutoksen hyvinvointikytkentöjen tuntemusta ei alueellisesta kehityksestä muodostu riittävä kokonaiskuvaa.

Empiristisessä aluetutkimuksessa ei kuitenkaan pohdita kysymystä halutusta muutoksen suunnasta, eli ei kysytä miten asioiden pitäisi olla. Tämä kysymys jätetään tekemättä, koska tällöin jouduttaisiin tekemisiin tutkijan arvostusten kanssa. Empiristisen suuntauksen mukaisessa tutkimuksessa tutkija ei saa tuoda esiin omia arvojaan, koska tässä katsotaan tieteen arvovapauden olevan vaarassa. Empiristinen traditio korostaa nimenomaan tieteen arvovapautta, koska tällöin voidaan tutkimustuloksia pitää »objektiivisina».

Analyysinsä perusteella Kuitunen pitääkin empirististä aluetutkimusta alueellisen kehittämistoiminnan kannalta »itseensä sulkeutuneena». Se ei voi tieteenä ottaa kantaa alueelliseen kehittämiseen.

Konstruktivistisessa aluetutkimuksessa tutkitaan empiristisen tradition tapaan tosiasialista alueellista muutosprosessia, eli sitä »miten asiat ovat». Lisäksi konstruktivistit kuitenkin kysyvät myös »miten kehittää», eli haluavat hahmotella tieteellisiä perusteita alueelliselle kehittämiselle.

Tässä aluetutkimus asettuukin Kuitusen mukaan yhteiskunnan palvelijaksi.

»Tällöin se näkee funktiokseen varjella, että kehittämistoiminta on teoreettisesti perusteltua eli, että siinä käytettävät keinot kytkeytyvät tieteellisesti päteviin teorioihin ja niiden pohjalta ennusteisiin, jotka takaavat, että aikomukset toteutuvat.» (Kuitunen 1986: 31)

Konstruktivistinen tutkimus ottaa kuitenkin kehittämisen varsinaiset tavoitteet ja niiden taustalla olevat arvolähtökohdat annettuina. Tutkija ei tarkastele kriittisesti sitä, mihin tulisi pyrkiä, paitsi välineellisellä tasolla. Tutkimuksen tehtäväksi jää näin todeta, millä keinoin poliitikkojen asettamat tavoitteet parhaiten saavutetaan.

Silti konstruktivistinen tutkimus on Kuitusen mukaan etiikaltaan empirististä korkeatasoisempaa, koska tiede lähtee konstruktivistisissä ratkomaan yhteiskunnan alueellisia ongelmia, eikä käännä niille selkäänsä. Kuitenkin hyväksyessään »annetut» arvolähtökohdat tiede hyväksyy peruslähtökohdiltaan myös sen mekanismin, joka tuottaa alueellisia ongelmia. Samalla se heikentää ratkaisevasti mahdollisuuksiaan toimia yhteiskunnassa itsenäisenä ja todellisena kehitystä edistävänä voimana.

Hyvinvointisuuntautuneessa aluetutkimuksessa tulisi Kuitusen mukaan siirtyä sellaiseen tiedekäsitykseen, jossa tutkijoiden arvot ja

asenteet ovat keskeinen osa tutkimusprosessia. Muutoin alueellisen kehittämisen keinoja ja tavoitteita voidaan pohtia vain teoriakriittisyyden tasolla, jolloin ei ole mahdollista vastata peruskysymykseen »miten asioiden pitäisi olla».

Jotta kysymykseen voitaisiin vastata, on suoritettava kriittistä analyysia myös arvoihin kytkeytyvällä hyvä/paha -asteikolla ja käytettävä eksplisiittisesti paitsi tosiasia- ja teorialauseita, myös arvolauseita. Haluttua maailmaa ei siis jätetä syrjään tutkimuksen lähtökohtana, mutta sitä ei myöskään omaksuta annettuna, vaan se asetetaan omaehtoisesti ja myös sitä tarkastellaan kriittisesti. Tutkimuksen yhtenä osatekijänä olisi siis tutkijan henkilökohtainen hyvin perusteltu näkemys hyvinvoinnista.

Ovatko arvot vain tavoitteenasettelun väline

Edellä selostettu analyysi aluetutkimuksen traditioista ja niiden suhteesta arvoproblematiikkaan on Kuitusen tutkimuksen parasta antia. Silti työ jättää monia keskeisiä kysymyksiä avoimiksi. Koska Kuitunen nostaa arvot aivan keskeiseen asemaan määrittelemään sitä, mikä on tutkimuksen merkitys hyvinvoinnin edistämisen kannalta, tuntuu oudolta, että hän ei lainkaan pohdi arvojen luonnetta. Jotta yleensä voisi puhua arvoista olisi tiedettävä mitä ne ovat, mistä ne syntyvät ja mikä on niiden »pätevyys».

Toisaalta Kuitunen korostaa arvojen merkitystä alueellisen kehittämisen tavoitteenasettelussa. Myös tässä olisi tarpeen löytää arvoille jokin luja perusta.

Tieteenfilosofiassa on viime vuosina runsaasti pohdittu arvojen merkitystä tutkimukselle samaan tapaan kuin Galtung tekee. Useimmat filosofit ovat tulleet samantapaisiin tuloksiin kuin Galtungin.

Esimerkiksi Arne Naess (1981 ja 1982) on todennut, että tieteellisellä informaatiolla on varsin vähän relevanssia ilman syvälle menevää arvottamista.

»Tutkimusta käytetään, jotta välttyttäisiin asettamasta kysymyksiä korkeammista tavoitteista ja arvoista ja tekemästä vaikeita päätöksiä . . . Ei mennä syvälle, koska se vaatii syvälle meneviä arvottamisia.» (Naess 1981: 33)

Naessin mukaan on asetettava kysymys: mitä tulevaisuuden perspektiiviä kohden nykyinen tutkimus johtaa? Vastaukseksi saadaan: sitä kehityslinjaa kohden, joka on lähinnä nykyistä ja lyhytnäköisiä induktiivisia en-

nusteita. Tutkimus antaa täten tukea niille arvoprioriteeteille, jotka määräävät nykyistä yhteiskuntaa.

Naess ei siis painota arvojen tärkeyttä tutkimusprosessissa siksi, että niitä käytetään suunnittelun tai kehittämisen tavoitteiden asettelussa. Päinvastoin hänen mukaansa »kaikki ajattelu on arvoajattelua» ja näin ollen myös empiristisen ja konstruktivistisen tradition mukainen tutkimus on arvoväritettyä tutkimusta. Niissä arvot on vain piilotettu ja kriittisen tutkimuksen tehtävänä olisikin kaivaa ne esiin.

Käytännössä arvot ovat suunnanneet tutkimusta esimerkiksi empiristisessä traditiossa tutkimusaiheen valinnan, muuttujavalinnan ja tulosten tulkinnan muodossa.

Henryk Skolimowski (1981) menee vielä pidemmälle. Hänen mukaansa ero tiedon ja arvojen välillä oli kohtalokas ero koko länsimaiden älyllisessä historiassa. Tämä lähinnä Galileista alkanut kehitys on Skolimowskin mukaan johtanut siihen, että arvojen sijasta on kiinnitytty fyysistä maailmaa koskevaan tietoon, mikä ei kuitenkaan ole palvellut ihmisten kehitystä inhimillisinä olioina.

Skolimowski erottaakin toisistaan informaation ja tiedon todeten, että informaatio muuttuu todelliseksi tiedoksi vasta sitten, kun se on osa ihmisen kokonaispersoonallisuutta. Oikea tieto pitää sisällään myös arvot.

Tämän käsityksen mukaan empiirinen tosiasiatieto maailmasta ei olekaan varsinaista tietoa ilman, että se sisäistetään niin, että siihen tulee mukaan arvoelementti.

Arvojen objektiivisuus ja subjektiivisuus

Toinen tärkeä seikka, jota Kuitusen tutkimuksesta jää kaipaamaan, arvoista puheenolleen, on hänen näkemyksensä arvojen »sijainnista» todellisuudessa sekä niiden yleispuutteesta.

Arvot voidaan periaatteessa sijoittaa kolmeen eri »paikkaan» maailmassa. Asiaa voidaan ymmärtää esimerkiksi Karl Popperin (1975) kolmen maailman teorian avulla.

Popperin mukaan todellisuus voidaan jakaa kolmeen eri maailmaan, joista ensimmäinen pitää sisällään fyysisen maailman, toinen ihmisen päänsisäisen psyykkisen maailman ja kolmas kaikki inhimillisen kulttuurin tuotteet.

Esimerkiksi Ilkka Niiniluoto (1984) sijoittaa arvot maailmaan kolme, jolloin ne ovat ihmiskunnan kulttuurituotteita. Tällöin ne ovat myös kulttuurista riippuvaisia eli relatiivisia.

Arvot ovat sellaisia kuin on yhteiskunta, jossa ne esiintyvät.

Toinen mahdollisuus arvojen sijaintipaikkasi on maailma 1, eli fyysinen todellisuus. Voidaan ajatella, että esimerkiksi luonto sinänsä pitää sisällään joitakin arvoja. Esimerkiksi Pentti Linkola (1972) on löytänyt luonnosta arvoja, jotka ovat hänen mielestään objektiivisia itseisarvoja ja siis kaikille päteviä.

Kolmanneksi arvot voidaan sijoittaa maailmaan 2, kuten subjektivistit tekevät. Tällöin arvot ovat olemassa vain subjektin, ihmisyksilön ajatuksissa, eikä mitään kaikille päteviä arvoja voi olla.

Kuitusen arvokäsitys muistuttaa tätä kolmatta vaihtoehtoa, koska hän korostaa tutkijan omien arvojen esiin tuomisen tärkeyttä tutkimuksessa. Toisaalta Kuitunen puhuu poliitikkojen ja muiden arvoista, jotka tuodaan ulkopuolelta tutkimukseen ja jotka ovat mahdollisesti ristiriidassa tutkijan omien arvojen kanssa.

Arvot voidaan sijoittaa vielä neljänteenkin paikkaan Popperin materialistisen kolmen maailman mallin ulkopuolelle. Jos oletetaan jonkin tyyppinen idealistinen maailmankäsitys, voi arvoja ylläpitää jumala tai muu vastaava meidän maailmaamme kuulumaton olio. Tällöin arvot voivat olla objektiivisia tai subjektiivisia, ko. olion tahdon mukaan.

Kaiken kaikkiaan Kuitusen tutkimuksessa olisi ollut syytä edes lyhyesti puuttua näihin keskeisiin aksiologian ongelmiin, koska koko hänen hyvinvointisuuntautuneen aluetutkimuksen ohjelmansa hyvin pitkälle kaatuu tai pysyy pystyssä juuri sen perusteella, minkä sisällön hän antaa arvo-käsitteelle.

Pyrkikäämme tarpeentyydytykseen, mutta mistä saisimme tarpeet?

Toinen keskeinen ongelma, joka Kuitusen tutkimuksessa jää sen merkitykseen nähden liian vähälle huomiolle, on tarveproblematiikka.

Kuitunen vetää yhtäläisyysmerkit tarpeentyydytyksen ja hyvinvoinnin välille. Silti hän ei arvojen tapaan kerro, mitä ihmisen tarpeet ovat ja mistä ne syntyvät. Kuten arvojen, myös tarpeiden osalta olisi erityisen tärkeää tietää, ovatko tarpeet objektiivisia, subjektiivisia vai suhteellisia.

Tarpeiden luonteen selvittäminen olisi erittäin tärkeää siksi, että muuten emme voi puhua »todellisesta hyvinvoinnista» eli oikei-

den tarpeiden tyydytyksestä. Usein esitetty näkemys on, että ne mitä yleensä luulemme tarpeiksemme eivät olekaan oikeita tarpeita, vaan mainosmiesten ja muiden propagandistien meille keksimiä keinotekoisia tarpeita. Tätä Kuitunenkin pohtii aikaisemmassa tutkimuksessaan (1983).

Marxilaisessa tarveteoriassa ajatellaan, että ihmisen tarpeet ovat yhteiskunnallisesti suhteellisia. Tällöin tarpeet ovat erilaiset riippuen siitä, millaisessa yhteiskunnassa eletään.

Varmasti onkin totta, että keräilytaloudessa elävien bushmannien tarpeet ovat erilaiset kuin nykypäivän suomalaisen, mutta mihin vedetään tällöin raja sen suhteen, mitkä meidän tarpeistamme ovat todellisia.

Marxilainen ajattelu antaakin mahdollisuuden tarpeiden rajattomalle kasvulle ja tästä taas on seurauksena, että koskaan ei saavuteta lopullista hyvinvoinnin tasoa.

Perinteinen Maslowin tarvehierarkia, jonka pohjalta tarveajattelu vielä nykyisin ponnistaa, ei ratkaise tätä ongelmaa yhtään paremmin. Maslowin ajatus siitä, että niin sanotut alemmat tarpeet on ensin tyydytettävä, jotta ylempiä tarpeita yleensä voisi esiintyä, on osoittautunut varsin kyseenalaiseksi.

Kehityskelpoisen ajatuksen tarveajattelun suossa eteenpäin pääsemiseksi on esittänyt Hartvig Saetra. Hänen mukaansa ihmisen materiaaliset perustarpeet voidaan määritellä absoluuttisesti ja vain korkeammat tarpeet ovat yhteiskunnallisesti määrättyjä (ks. Saetra 1977; Nurmio 1984).

Näin ollen olisi tiettyjä tarpeentyydytyksen minimitasoja, jotka olisi tiettyjen tarpeiden osalta saavutettava kaikissa mahdollisissa olosuhteissa, jotta voitaisiin puhua hyvinvoinnista.

Ongelmana olisi siis sen määrittelemisen, mitkä ovat nämä välttämättä tyydytettävät tarpeet ja mikä olisi tyydytyksen taso, jotta voidaan puhua hyvinvoinnista. Toinen ongelma liittyy siihen, mitkä tarpeet suhteellisista korkeammista tarpeista ovat oleellisia hyvinvoinnin kannalta.

Nämä ongelmat eivät ole teoreettisesti yksinkertaisia. Käytännössä ne käyvät vielä vaikeammiksi, varsinkin jos tavoitteeksi asetetaan koko ihmiskunnan globaali hyvinvointi. Siksi niiden tutkiminen olisi paikallaan.

Yhteenveto

Pyrkimystä hyvinvointisuuntautuneeseen aluetutkimukseen on pidettävä kunnianhimoisena ja ennakkoluulottomana yrityksenä. Siinä joudutaan rikkomaan traditioiden rajoja, mikä saattaa nostattaa negatiivisia reaktioita niissä tutkijoissa, jotka kokevat varpailleen astutun.

Eryteisesti tällä hetkellä tarvittaisiin vankkaa tieteenfilosofista perustutkimusta hyvinvointiproblematiikan tiimoilta. Jorma Kuitusen työ on erinomainen päänavaus tähän suuntaan, vaikka siinä arvo- ja tarve-käsitteiden pohdinta jäi melko vähälle. Tämä on toisaalta ymmärrettävää, koska tutkimuksen tavoitteena oli erityisesti pohtia aluetutkimuksen suhdetta alueelliseen kehittämiseen.

Kuitunen osoittaa silti perusteellisesti sen, että hyvinvointikäsitteistämme ja samalla koko ihmiskäsitteistämme on vielä varsin hataralla pohjalla. Arvojen ja tarpeiden syvällisen pohdinnan avulla on ehkä mahdollista päästä eteenpäin kohti todellista hyvinvointia.

KIRJALLISUUS

- Galtung, J. (1977). *Methodology and ideology. Essays in methodology*. Copenhagen.
- Kuitunen, J. (1983). Hyvinvoinnin alueellinen erilaistumisprosessi ja alueellinen kehittäminen. Kytkeäjä hahmottava käsitteellinen tarkastelukehikko. *Tampereen yliopisto. Aluetiede. Tutkimuksia B 30*. Tampere.
- Kuitunen, J. (1986). Hyvinvointitavoite, aluetutkimus ja alueellinen kehittäminen. Kohti hyvinvointisuuntautunutta aluetutkimusta. *Tampereen yliopisto. Aluetiede. Tutkimuksia B 41*. Tampere.
- Linkola, P. (1972). Luonnonsuojelun linja. *Suomen Luonto* 31: 2–3, 50–53.
- Naess, A. (1981). *Ekologi, samhälle och livsstil. Utkast till en ekosofi*. Borås.
- Naess, A. (1982). *Anklagelser mot vetenskapen*. Stockholm.
- Niiniluoto, I. (1984). *Tiede, filosofi ja maailmankatsomus*. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta. Helsinki.
- Nurmio, H. (1984). Ympäristön arviointi, sen perusteista ja käytännöstä esimerkkinä Kaukajärvi ja Leinola–Holvasti. *Tampereen yliopisto. Aluetiede. Tutkimuksia B 34*. Tampere.
- Popper, K. (1975). *Objective knowledge. An evolutionary approach*. Oxford.
- Saetra, H. (1977). *Ekologi och socialism*. Helsingborg.
- Skolimowski, H. (1981). *Eco-Philosophy*. Boston–London.